

ROZCHVÁCENÍ INVENTÁŘE POPLUŽNÍHO DVORA V ROZHOVICÍCH PODDANÝMI ROKU 1573

David NOVOTNÝ

Starobylá a malebná vesnice Rozhovice zažila během staletí jistě řadu šťastných i méně šťastných událostí a její obyvatelé prožívali zajímavé i zdánlivě zcela obyčejné osudy na pozadí významných změn, ovlivňujících dění v celém Království českém. Avšak ne každá událost či lidský osud zaujala současníky natolik, aby o ní zanechali informace budoucím generacím. V řadě případů autor svědectví nepočítal s tím, že záznam pořízený jeho rukou či z jeho popudu poslouží jaksi „druhotně“ pro rekonstrukci minulosti. Do tohoto okruhu dokumentů bezpochyby patří i akta z vyšetřování Jiřího Adlspacha z Damsdorfu, hejtmána komorního panství Pardubice, v Rozhovicích z roku 1573. Co tehdejší obyvatelé Rozhovic, jejich příbuzné či přátele vedlo po smrti držitelky svobodného poplužního dvora Doroty Rozhovské z Krucemburka k rozchvácení inventáře zmiňované nemovitosti? Z jakého důvodu se rozhodli vzít spravedlnost tak říkajíc do vlastních rukou? Tyto otázky se pokusím v následujícím textu alespoň elementárně zodpovědět.

Rekonstrukci příčin a vlastního průběhu událostí v inkriminovaném období, včetně možnosti vzhledu do života hlavních aktérů, usnadňuje překvapivě dochovaný archivní materiál.¹⁾ Situaci naopak komplikuje nepřehledná majetkoprávní situace poplužního dvora a následně ne zcela jasný vztah Rozhovic k pardubickému komornímu panství. Na tento stav měly značný vliv události z let 1546 až 1547 v Čechách a následně potrestání prvního stavovského odboje proti habsburskému panovníkovi. Problém s majetkovou strukturou v obci se snažím alespoň v náznaku v následujícím textu vyjasnit. Ostatně samotný dopad „politických dějin“

1) Dnes uložený v Národním archivu (NA) v Praze, Stará manipulace (SM), inv. č. 140, 2330 a 2951, č. k. 64, 1521 a 1951, sign. A 60/8, M 150/1 a R 51/2.

(či snad v tomto případě lépe „makrohistorie“) na „mikrohistorii“ Rozhovic představuje svého druhu zajímavost.²⁾

Stavovskému odboji proti Ferdinandovi I. v letech 1546 až 1547 byla českou historiografií v minulosti i v době nedávne věnována oprávněná pozornost.³⁾ Král využil porážky stavů k posílení vlastní pozice v rámci politického systému předbělohorského českého státu.⁴⁾ Poněkud stranou dosud zůstává vliv následných konfiskací na sanaci panovníkových financí.⁵⁾ Zatímco část statků, zabavených především měšťům, panovník odprodal zájemcům z řad české šlechty, některé zůstaly v kratší či delší správě české komory, a rozmnožily tak soustavu komorních panství.⁶⁾

2) Koncept mikrohistorie je u nás v současné době spjat zejména s pracemi J. Čechury. Srov. ČECHURA, J.: *Mikrohistorie konfliktu či historické události*. Březnový patent Leopolda I. a rolnická rebelie roku 1680, Studie k sociálním dějinám 6, 2001, s. 93–102; TÝŽ: *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepiscevtví konce tisíciletí?*, Dějiny a současnost 16, 1994, č. 1, s. 2–5. Dále GRULICH, J.: *Zkoumání „maličkostí“*. Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie, Český časopis historický (ČČH) 99, 2001, č. 3, s. 519–547; též PETRAŇ, J.: *Mikrohistorie aneb o nedějinách*, in: *Dějiny ve věku nejistot*. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka, Praha 2003, s. 201–208.

3) Omezují v tomto případě na nejvýznamnější práce z posledního období. JANAČEK, J.: *České dějiny*. Doba předbělohorská I/1–2, Praha 1968 a 1984; VOREL, P.(ed.): *Stavovský odboj roku 1547*. První krize habsburské monarchie, Pardubice 1999; TÝŽ: *Velké dějiny země Koruny české VII (1526–1618)*, Praha a Litomyšl 2005 ad.

4) K této otázce v poslední době VÁLKA, J.: *Dialog krále se stavovskými obcemi o způsobu vládnutí*. Ferdinand I. a počátky absolutismu I, Časopis Matice moravské (ČMM) 124, 2005, č. 2, s. 429–450; TÝŽ: *Konflikt české zemské obce s králem*. Ferdinand I. a počátky absolutismu II, ČMM 125, 2006, č. 1, s. 33–51; TÝŽ: *Trest a obnova pořádku*. Ferdinand I. a počátky absolutismu III, ČMM 125, 2006, č. 2, 343–365.

5) Na finanční přínos konfiskací pro panovníka poukázal zejména REZEK, A.: *Statky konfiskované roku 1547 a jich rozprodávání*, Památky archaeologické 10, 1878, s. 451–482. Na základě citované Rezkovy práce ŠULC, J.: *Tricetiletá válka a venkovská sociální struktura na panství Brandýs nad Labem v 16. – 18. století*, Confluens. Sborník historických a vlastivědných prací z Mělnicka 1, 2005, s. 1–35, zejm. s. 2–3. Spíše na okraji zájmu zatím zůstává i zabavení privilegií a jejich confirmace. S ohledem na příslušné taxy za vystavení confirmace totiž mohlo jít o další lukrativní zdroj příjmů. Ke confirmaci privilegií jakožto možnému zdroji příjmů císařského fisku inspirativně KAHUDA, J.: *Panovnícké confirmace privilegií českých klášterů v 18. století*, *Paginae historiae* 9, 2001, s. 30–70.

6) K otázce vzniku, budování komorní domény a jejímu vztahu k české komoře např. BERÁNEK, V.: *Proměny dvorového hospodářství na komorních panstvích do prvních let třicetileté války*. Panství Brandýs nad Labem, Přerov nad Labem a Lysá nad Labem, Časopis Národního muzea – řada historická

Panství, ať už komorní či v rukou členů stavovské obce, představovala pochopitelně především geografické a správní jednotky. Není však možné zapomínat na skutečnost, že jimi byla primárně z jednoho zdánlivě velmi prostého důvodu – žili na nich poddaní. Toto konstatování nelze příliš bagatelizovat. Pro venkovské obyvatele vytvářelo prostředí statku či panství základní rámec pro život, a to rozhodně nejen v rovině správní. Síť vzájemných vztahů mezi selskými rodinami prostupovala celou strukturu panství a ve většině případů sahala i na majetky okolních vrchností. Určitá událost tak mohla aktivizovat vzájemné příbuzenské a přátelské vazby mezi poddanými, stejně tak jako komunikaci mezi vrchnostmi samými.⁷⁾ K takové aktivizaci v důsledku níže popsáných událostí na Chrudimsku v 70. letech 16. století skutečně došlo.

174, 2005, č. 1–2, s. 23–55; TÝŽ: *Osedlé obyvatelstvo na komorních panstvích Brandýs nad Labem, Přerov nad Labem a Lysá nad Labem v předbělohorském období*, in: Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc., Liberec 2004, s. 115–125; MAUR, E.: *Český komorní velkostatek v 17. století*. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích, Praha 1976; TÝŽ: *K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví*, Historická demografie 8, 1983, s. 7–43; TÝŽ: *Poddanské spory na českých komorních panstvích po třicetileté válce*, in: Pocta Elišce Čáňové. Sborník k životnímu jubileu, Praha 2003, s. 109–124; TÝŽ: *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, Praha 1990; PEŠÁK, V.: *Hospodářství a správa komorních panství za Maxmiliána II.*, Časopis pro dějiny venkova 16, 1929, s. 50–58, 116–134, 195–215, 279–296; TÝŽ: *Dějiny královské české komory od roku 1527 I*, Sborník archivu ministerstva vnitra 3, 1930 a řada dalších.

7) Problematice komunikace mezi jednotlivými šlechtici, vrchnostmi, městy byla a je v současné době věnována značná pozornost, srov. např. KRUMPHOLCOVÁ, J.: *Komunikace českých královských měst v době předbělohorské*. Úřední korespondence mezi Českým Brodem, Kolínem a Nymburkem, Kuděj 4, 2001, č. 1, s. 20–33; VYBÍRAL, Z.: *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005 a celá řada starších prací. V citovaných příspěvcích odkazy na další literaturu. Jde-li o přímo o příklady z oblasti korespondence hospodářské, mezi níž lze řadit i dopisy hejtmana Adlspacha k sledované události, dodnes využívanou edicí je POHL, J. (ed.): *Dopisy Jana Kolence z Kolna*, JMCské hejtmana panství Zbirova, Točnicka i Králova Dvora z let 1639 až 1642, 1637–1639, 1643 a 1646–1647, Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-filologická, Praha 1907, 1909, 1911, 1912; dále např. ŠŮLA, J. (ed.): *Korespondence Václava Králíka, komendátora novoměstského panství, s Walterem hrabětem z Leslie v letech 1635–1643*, Stopami dějin Náchodska 4, 1998, s. 177–210; TEPLÝ, F. (ed.): *Martina Škvoreckého, úředníka na Pacově, hospodářská korespondence z dob války třicetileté (1630–1642)*, Praha 1928; TÝŽ (ed.): *Kopíř úředních listů Jiříka Vratislava z Mitrovic, hejtmana na Hluboké, z let 1580–1583*, in: Příspěvky k dějinám českého zemědělství, Praha 1926, s. 119–161 a další.

Starobylá ves Rozhovice, poprvé zmiňovaná ve 12. století jako majetek olomouckých biskupů s centrem v Jezbořicích,⁸⁾ prošla od středověku složitým správním vývojem. Ve 14. století zde drželi určité statky chrudimští měšťané, které postupem času vystřídal samo město Chrudim.⁹⁾ Rozhovický poplužní dvůr spravoval v 15. století rod vladyků z Rozhovic a Krucemburka.¹⁰⁾ Zdá se, že i dvůr měl silné vazby na purkmistra a radu města Chrudimi, ačkoliv jeho držitelé zůstávali členové rodu z Krucemburka. Na tom se prakticky nic nezměnilo ani po roce 1547. Chrudimští své majetky v Rozhovicích v předvečer stavovského povstání zastavili podkomořímu královských měst Jiřímu z Geršdorfu. Po potlačení povstání byly tyto majetky nabídnuty Geršdorfovi k odkoupení, což však podkomoří pro nedostatek finančních prostředků odmítl.¹¹⁾ Záhy se tak kdysi chrudimská část Rozhovic společně s dalšími statky, které před rokem 1547 náležely východočeským věnným městům, dostala do rukou pana Jana z Pernštejna. Poplužní dvůr si však král Ferdinand I. buď ponechal a posléze věnoval svému synovi Maxmiliánovi, přičemž na něm i nadále zůstával hospodářem Ondřej Rozhovský z Krucemburka,¹²⁾ případně dvůr zůstával ve vlastnictví pana Ondřeje a poté jeho choti a na císaře připadl až roku 1573.¹³⁾ V souvislosti s majetkovým pádem Pernštejnů a včleněním pardubického panství do systému komorních majetků v Polabí roku 1560 došlo k další závažné správní změně.¹⁴⁾

8) K tzv. jezbořickému distriktu SEDLÁČEK, A.: *Příspěvky k nejstarší moravské topografii*, ČMM 30, 1906, s. 169–173; TEPLÝ, F.: *Feudální pozemková držba v předhusitském Chrudimsku*, Pardubice 1997, s. 151–158; VOREL, P.: *Česká léna olomouckého biskupství ve 12.–16. století*, Východočeský sborník historický (VČSH) 1, 1991, s. 49–106.

9) NOVOTNÝ, D.: *Pozemkové majetky chrudimských měšťanů v okolí města ve středověku*, Chrudimské vlastivědné listy 17, 2008, č. 4, s. 1–4.

10) Chrudimsko a Nasavrcko IV, Chrudim 1926, s. 423.

11) Státní okresní archiv (SOKA) Chrudim, Archiv města (AM) Chrudim, inv. č. 442, č. k. 8.

12) Tak Chrudimsko a Nasavrcko IV, s. 423.

13) Což je asi logičtější, protože neexistuje důvod, proč by si císař ponechával izolovaný dvorec v Rozhovicích, když blízké Pardubice i nadále patřily Pernštejnům a o jejich zisku panovnickou dynastií nemohl mít v roce 1547 nikdo tušení, stejně tak jako o připojení Heřmanova Městce k Pardubicím v roce 1571.

14) K odchodu Pernštejnů z Pardubic VOREL, P.: *Zánik aristokratického dvora pánů z Pernštejna v Pardubicích v roce 1560*, in: MACKOVÁ, M. (ed.): *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996, s. 63–77. Správě pardubického komorního panství se věnoval ŠIMEK, T.: *Správa pardubického komorního velkostatku v předbělohorském období*, VČSH 1, 1991, s. 139–168.

Od roku 1560 řídil v souladu s instrukcemi správu pardubického panství hejtman, podřízený české komoře (případně vrchnímu hejtmanovi císařských panství v Čechách).¹⁵⁾ Hejtman, alespoň v omezené míře, dohlížel i na ostatní členy správního aparátu panství. Z hlediska předkládaného příspěvku jsou podstatní zejména místohejtman a forstmistr (či v souladu se soudobým označením „forstmistr“). V 1. polovině 70. let 16. století jsou v těchto úřadech zmiňováni Jiří Adlspach z Damsdorfu (hejtman panství), Martin Přeloučský z Neratova (místohejtman),¹⁶⁾ Jetřich Manstein z Pappenheimu (forstmistr). Za své služby sice měli být adekvátně odměňováni, k čemuž však docházelo nejspíše sporadicky,¹⁷⁾ a úředníci si tudíž „hleděli pomoci“ jinak. Kromě obvyklého zneužívání svého postavení ve správě panství k defraudacím a vyžadování různých služeb po poddaných se snažili především o získání dvorů, z nichž by jim vedle viktuálií plynuly i další příjmy.¹⁸⁾

Příklad postupu úředníka při snaze získat takový dvůr nabízí Martin Přeloučský z Neratova. Ten využil situace po smrti (1571) Zikmunda Anděla z Ronovce, kterému byla alodní držba heřmanoměsteckého panství pro účast v odboji roku 1547 změněna v manství, a po připadnutí statku na císaře (respektive pod správu pardubického hejtmana) žádal o postoupení dvou dvorů při Heřmanově Městci.¹⁹⁾ Dvory Nový a Vlastějov navrhovala správa pardubického panství již bezprostředně po Andělově smrti odprodat. Pražští komorní úředníci však podobný postup zavrhlí a nařídili pronajmout

15) ŠIMEK, T.: *Správa*, s. 139–142.

16) Martin Přeloučský z Neratova zemřel v roce 1580 a je pravděpodobné, že ve funkci místohejtmana zůstal až do své smrti. Z tohoto důvodu lze údaje o konci jeho úřední dráhy o rok posunout, srov. ŠIMEK, T.: *Správa*, s. 149; dále NA v Praze, SM, inv. č. 2643, č. k. 1647, sign. P 70/3, sf.

17) Za všechny uvedme příklad Jiřika Kalkreytera, který žádal v roce 1580 alespoň o závdavek ve výši 300 kop grošů českých za služby svoje a svého bratra, který byl purkrabím na Pardubicích. Ačkoliv hejtman Adlspach žádost vřele doporučil, údaje o skutečném proplacení této expektance se mi prozatím nepodařilo najít, srov. NA v Praze, SM, inv. č. 2643, č. k. 1647, sign. P 70/3, sf.

18) O držbě některých dvorů úředníky pardubického panství srov. ŠIMEK, T.: *Správa*, s. 141 a s. 145 ad.

19) K připojení Heřmanova Městce k pardubickému komornímu panství a k osobě Zikmunda Anděla z Ronovce VOREL, P.: *Urbár města a panství Heřmanův Městec z roku 1572*, VČSH 2, 1992, s. 239–274 (na s. 257 upozorňuje na mylně tradované datování Andělovy smrti). Rodu Andělů doposud věnovali pozornost ANDĚL, E.: *Kronika rodu Andělů z Ronovce*, Praha 2008; ŠTĚPÁN, V.: *Andělové z Ronovce*, Havlíčkobrodsko 13, 1997, s. 153–157. Obě práce však spíše shrnují dosavadní poznatky o tomto rodu.

oba dvory na tři roky Jakubovi Prachatickému za 25 kop grošů při současném sepsání detailních inventářů.²⁰⁾ Již za dva roky se však se svou žádostí o postoupení dvorů ozval Martin Přeloučský. Co z toho lze vyvodit?

Přeloučský především využil situace, kdy Prachatický buď na obhospodařování obou dvorů nestačil, případně neměl o pokračování nájmu zájem, přičemž navrhl komoře vlastní řešení. Úvodem své suppliky císaři místohejtman konstatuje, že jsou oba dvory vzájemně propojeny rolemi, a tak při jejich současném postoupení ušetří Přeloučský na údržbě stavení. Jejich tristní stav přitom zdůrazňuje, protože „*nikdež nic není než toliko samé stavení a ti jse nyní, když komu jest, na běžném platu najímají*“. V téže větě jaksí nenápadně upozorňuje i na to, že o jejich pronájem příliš velký zájem není, jelikož „*při nich rolí a luky zlý a neurodný [jsou]*“. Prachatickému měly být dvory pronajaty za 25 kop grošů (českých?) na tři roky, zatímco Přeloučský nabízí pouze 3 kopy grošů českých ročně s tím, že nebude požadovat nic za případné opravy staveb.²¹⁾ Podle všeho tedy pardubický místohejtman využil situace, kdy o pronájem dvorů nebyl zájem, požádal o jejich postoupení a k snazšímu prosazení své žádosti zdůrazňoval neúrodnost polí a neutěšený stav budov. Pokud však česká komora požadovala za nájem na tři roky 25 kop grošů a předchozí držitel Zikmund Anděl ke dvorům dokonce připojil část polností poddaných, zřejmě to se stavem dvorů nebylo tak špatné.²²⁾ Suplice vyhověno nebylo a po prodeji Heřmanova Městce pánům z Operšdorfu se staly podobné žádosti do budoucna bezpředmětnými. Po čase Přeloučský získal alespoň dvůr ve Svítkově.²³⁾ K obdobným prosbám se vyslovoval i pardubický hejtman,²⁴⁾ v tomto případě Jiřík Adlspach. Nejspíše lze očekávat jeho

20) NA v Praze, SM, inv. č. 140, č. k. 64, sign. A 60/8, sf.

21) Tamtéž, sf.

22) Případů, kdy Zikmund Anděl odňal poddaným majetek a připojil ho ke svým dvorům, je více. Do značné míry to odporuje názorům autorů starších regionálních prací, kteří spatřují v Zikmundu Andělovi „pokračovatele husitské bodrosti“. Anděl navíc zasahoval do heřmanoměstecké městské správy a dokonce sahál na majetek města. K těmto sporným názorům srov. zejména PETR, F.: *Letopisy města Heřmanova Městce*, strojopis, Heřmanův Městec 1926, s. 125an (uloženo v Městské knihovně Heřmanův Městec). Osobnost Zikmunda Anděla by si do budoucna jistě zasloužila soustavnější zájem. V poslední době se k Heřmanovu Městci jakožto součásti komorního panství Pardubice vyslovil VOREL, P.: *Urbář města a panství*, s. 239–274, zejm. s. 242–243 (k zmiňovaným dvorům a jejich pronájmu Prachatickému).

23) NA v Praze, inv. č. 2643, č. k. 1642, sign. P 70/1.

24) To v jiné žádosti potvrzuje i sám Martin Přeloučský, srov. NA v Praze, inv. č. 2643, č. k. 1647, sign. P 70/30.

kladné stanovisko, poněvadž bez něj by patrně Přeloučský o dvory ani nezkoušel žádat.

Poněkud odlišným způsobem postupoval forštmistr a po jistý čas též purkrabí na Kunětické Hoře Jetřich Manstein z Pappenheimu v případě Rozhovic. O podporu hejtmána panství se obávat nemusel, protože byli oba sešvagřeni.²⁵⁾ V rozhovickém dvoře počátkem 70. let 16. století nadále hospodařila Dorota Rozhovská, vdova po Ondřeji z Krucemburka. Jetřich Manstein si byl zcela jistě vědom jejího pokročilého věku, a tak ještě za Dorotina života požádal o expektanci na rozhovický dvůr, kterou mu nakonec Maxmilián II. skutečně udělil.²⁶⁾ Jednal velmi promyšleně a osudy svého možného nového statku (či spíše jeho současné držitelky) nepochybně sledoval.

Pardubický forštmistr držel asi od 60. letech 16. století poplužní dvůr v Brozanech, který však záhy vyhořel.²⁷⁾ Pravděpodobně z tohoto důvodu si vyhlédl i dvůr v Rozhovicích, o nějž opakovaně žádal císaře a českou komoru. Svou dlouhodobější snahu o rozhovickou nemovitost potvrzuje sám, jelikož v příslušné suplice uvádí, že „*jak nyní, tak i předešle vyhledával*“ u císaře darování dvora. Úředníci Maxmiliána II. mu tehdy poradili, aby se ve vhodný čas opět připomenul.²⁸⁾ Vhodný čas nastal v červnu 1573, kdy Dorota Rozhovská z Krucemburka zemřela. Bezprostředně po její smrti dokonce k Maxmiliánu II. „*naschvál posla vypravil*“. O Dorotině smrti byl hejtmán komorního panství Pardubice Jiří Adlspach z Damsdorfu zpraven velmi záhy. Hned druhý den totiž její smrt hlásil do Prahy komoře, přičemž užil formulace, která je z hlediska dalšího vývoje důležitá: „*I poněvadž žádných přátel, kderým by dcky svědčily, po sobě jest nepozůstavila, vidí mi se, že j[es]t takový dvůr se vším příslušenstvím na J[ehoj] M[ilost] Císařskou spravedlivě připadl*“.²⁹⁾ Jetřich Manstein podle všeho udělal velmi dobře, když s trpělivostí vyčkával odchodu držitelky

25) ŠIMEK, T.: *Správa*, s. 145.

26) Ke komunikaci mezi císařem, českou komorou a Mansteinem, srov. NA v Praze, inv. č. 140, č. k. 64, sign. A 60/8, sf; dále SM, inv. č. 2330, č. k. 1521, sign. M 150/1, sf.; SM, inv. č. 2351, č. k. 1951, sign. R 51/2, fol. 44r–v, 45r–v.

27) Nedatovaná suplika Jetřicha Mansteina (asi kolem 1568): „*Als das mir mein Vorwerk, welche ich diemals erstt neu auffgebaut hatte so myt allem was ich gehabt habe, neben andern Euer Rom. Kay. Majestät unterchanen (!) Im dorff Brozan ist vebrandt.*“ Srov. NA v Praze, SM, inv. č. 2643, č. k. 1647, sign. P 70/30, sf.

28) NA v Praze, SM, inv. č. 2351, č. k. 1951, sign. R 51/2, fol. 34r.

29) NA v Praze, SM, inv. č. 2643, č. k. 1643, sign. P 70/5, sv. II, fol. 53v.

a opakovaně suplikoval panovníkovi. Pardubický hejtman se zatím musel postarat o sklizeň obilí. Komorní úředníci mu nařídili, aby veškerý náklad na žně nechal pečlivě sepsat, „*poněvadž o týž dvůr několik jich J[eho] M[ilosti] C[ísařské] suplikuje, kterémuž koli od Jeho Milosti Císařské dán a přivlastněn bude, ten vám takový náklad zase navrátiti povinen bude*“.³⁰⁾ Ačkoliv bylo zájemců o dvůr více, získal jej nakonec přece jen šťastný pan forštmistr. Nyní zbývalo již jen hladké předání nemovitosti. Hladké?

Jak se nakonec ukázalo, nastaly během úředního předávání dvora komplikace. Původně omezený spor mezi pardubickým hejtmanem a několika poddanými z Rozhovic a Heřmanova Městce se záhy rozrostl a bylo do něj vtaženo množství lidí. Celý problém vznikl hluboko před rokem 1573 a vyvolal jej v podstatě Ondřej Rozhovský z Krucemburka. Potomek vladyckého rodu z Českomoravské vrchoviny totiž nehledal manželku mezi sobě rovnými, ale překročil stavovské hranice. Jeho vyvolenou se stala Dorota, dcera sedláka Petra Šípa ze vsi Lány u Morašic.³¹⁾ Proč si vybral právě selskou dceru, zůstane asi navždy záhadou. Jak později v suplikách uváděli její příbuzní, měli spolu manželé celkem pět dětí (tři dcery a dva syny), ale žádné z nich se nedožilo dospělosti a matka všechny přežila.³²⁾ Podle přípisu v příslušných aktech celé kauzy zemřel Ondřej kolem roku 1563 a „*dvůr v Rozhovicích připadl na Jeho Milost Císařskou hned po smrti Ondřeje z Krucnburku*“. Dorota tedy přestala být formálně majitelkou svobodného dvora už v roce 1563. Vdově bylo zjevně umožněno, aby v Rozhovicích dožila a stala „*mocnou hospodyní*“. Sňatek s neurozenou poddanou ovšem není v prostředí předbělohorského Chrudimska až tak výjimečný. Například ve vsi Kočí, náležející purkmistru a radě města Chrudimi, byly nejbohatší selské rody příbuzné s rodem vladkyň z Vrbice (a tím pádem i nejlivnějšími rodinami v Chrudimi samotné).³³⁾ Stavovské bariéry tedy v některých případech nebyly ani zdaleka nepropustné.

O chod rozhovického hospodářství se ovšem bylo nutné starat, a tak si ovdovělá paní Dorota vzpomněla na své synovce a neteře, potomky sestry Jany a Jiříka Kaláka z Heřmanova Městce. Svým příbuzným zesnulá v přítomnosti rozhovických obyvatel Jana Rychtáře, Matěje Vícha, Rambouzka,

30) Tamtéž, fol. 43r–v.

31) NA v Praze, SM, inv. č. 2951, č. k. 1591, sign. R 51/2, fol. 2r.

32) NA v Praze, SM, inv. č. 2951, č. k. 1591, sign. R 51/2, fol. 10r.

33) Chrudimsko a Nasavrcko IV, s. 345–346; k problematice vzájemných vazeb mezi městem a jeho venkovským zázemím též SOkA Chrudim, AM Chrudim, Kniha kopuov a prodauov gruntov poddaných k špitálům při městu Chrudimi náležejícím, inv. č. 370, č. knihy 162, sign. B 20.

Václava Houžvičky a Adama Dvořáka nakonec odkázala převážnou část živého inventáře dvora, peníze na hotovosti asi z větší části rozdala již před smrtí.³⁴⁾ Soudě dle náznaků v suplikách v Rozhovicích od dětství pobývali především sourozenci Zikmund (Zich) a Eva Kalákovi, k nimž se později připojili ještě Kateřina, Ondřej a Anna. Zikmund dohlížel na chod hospodářství, ostatní mu v této činnosti pomáhali a starali se o stárnoucí Dorotu Rozhovskou. Prakticky ihned po její smrti došlo k sepisování prvního pozůstalostního inventáře komisaři Jiříkem Adlspachem a Janem Kapounem ze Svojkova. Na ně a později na komoru se obrátili sirotci po Jiříku Kalákovi se svými suplikami, v nichž zdůrazňovali, že „*nadto vejše mnohá svá léta v tom statku sme pracovali a od ní nebožky za služby sme své nic nebrali, nýbrž na její pěkná slova spolehli, takž jakž nám vždycky připovídala, že nám z statku svého dobře učiniti chce, což mnohým dobrým lidem vědomo jest*“.³⁵⁾ Pardubický hejtman se suplikanty v podstatě souhlasil a doporučoval komoře, aby jim alespoň nějaké svršky byly ponechány.³⁶⁾

Sourozenci Kalákovi si ovšem situaci značně zkomplikovali velmi nerozumným postupem. Společně s ostatními příbuznými a dalšími obyvateli Rozhovic totiž zařízení svobodného poplužního dvora doslova rozchvátli. Již během první inventarizace v červnu zjistili pověření komisaři, že ve dvoře toho mnoho nezůstalo. Podle odhadu byl nemovitost s příslušenstvím šacována na 900 kop grošů českých, nicméně zde nebyla část zařízení a svršků, protože je nebožka ještě za života dílem rozdala, dílem si lidé věci a peníze vzali o své vůli. „*Této pak hodiny přišlo oznámení, že by lidé poddaní cizích pánuov co tak svrškuov a nábytkuov odtad pobrali, tohož ničeho navracovati nechtěli*.“ Nejvíce ve dvoře pobral Jan Zebík z Rozhovic, poddaný Buriana Špetle z Janovic, který si dokonce najal pomocníky a vlámal se i do komory. Dalším ze zúčastněných byl Václav Šíp z Tříbřich, poddaný Prokopa Štítného ze Štítného a bratr nebožky Doroty z Krucemburka. Za Zebíka a Šípa se Jiřík Adlspach, na rozdíl od Kalákových, u komory výslovně nepřimlouvá.³⁷⁾ S ohledem na skutečnost, že Zebík i Šíp byli poddanými cizopanskými, musel Jiřík Adlspach požádat o pomoc při vyšetřování pány Buriana Špetle z Janovic a Prokopa Štítného. Pro úplnost dodejme, že ke dvoru patřila podle závěrů první inventarizace štěpnice, zahrada, rybníček „Nad panskou loukou“, více než 26 prutů polí a přes 6 prutů luk a pastvin.³⁸⁾

34) NA v Praze, SM, inv. č. 2951, č. k. 1591, sign. R 51/2, fol. 40r.

35) Tamtéž, fol. 1r-v.

36) Tamtéž, fol. 36 r-v a 39r-v.

37) Tamtéž, fol. 39r-v.

38) Tamtéž, fol. 41r.

Majitelé sousedních statků Jiříku Adlspachovi ve věci vyšetřování „*strany toho pobráni ze dvora rozhovského*“ vyšli vstříc a umožnili mu výslechy na Morašicích. Komisař Adlspach zde nejprve všechny, které z krádeží v rozhovickém dvoře jménem císaře obvinil, zavázal přísahou. Jan Zebík z Rozhovic se přiznal, že drží dvě klisny. Podle informací hejtmana měl však odcizit ještě další věci, ale z nich přiznal pouze dvě uzdy a nějaké další drobnosti, které údajně do Rozhovic vrátil. Při druhé inventarizaci majetku po Dorotě Rozhovské počátkem září 1573 se však tyto věci ve dvoře vůbec nenašly. Podobně Zebík odmítal též tvrzení o odvezení většího množství obilí, i když bezprostředně po smrti Doroty Rozhovské přiznal vše hejtmanovi. Zebík odmítl, že by bral nějaké drobné náradí (přiznává pouze brány). Jak hejtmán poznamenal k výpovědi rozhovického sedláka: „*Což se jemu podle zdání mého a jeho předešlého dobrovolného přiznání věřiti nikoliv nemůže*“. Zebík nejspíše drobnější náradí s částí obilí ukryl, aby věci nemusel vracet, popřípadě je už stihl prodat.³⁹⁾

Hospodář Jan Horáček z Rozhovic měl na dvoře svého hospodářství půl okovaného vozu. Sám ale hejtmána upozornil, že neví, kdo a jak mu vůz na dvůr dopravil a rovněž netuší, jakým způsobem se vůz ze dvora zase vytratil. Obvinění z vyloupení truhly s penězi (celkem snad 18 kop grošů), ukryté v jeho gruntu sourozenci Kalákovými, popřel rovněž. Situaci pro něj komplikovaly prakticky shodné výpovědi ostatních účastníků kauzy, zejména sourozenců Kalákových. Další člen rozvětveného rodu Horáčků, Vávra, přiznal, „*že j[es]t takové peníze, když jiní všecky brali, v komoře [tj. v poplužním dvoře] za nějakým sudem (...) našel, ale že neví, co jich bylo, a ty že by jemu Petr Horáček z Lánů, poddanej paní Johanky Štítný, bratr jeho, zase ukrásti měl*“. Petr Horáček z Lánů se skutečně ukázal jako člověk, jemuž není radno příliš věřit. Krátká pasáž ve zprávě pardubického hejtmána je skutečně výmluvná: „*O čemž že by jemu Jan, syn nadepsaného Petra Horáčka, pověděl, že jest ho otec jeho dierou, kde j[est] prkna v komoře nebožím provrtal, tam vsadil, aby takové peníze vzal*“.⁴⁰⁾

Václav Šíp z Třebřich, poddaný Johanky Štítné, odmítal nařčení o přijetí určité částky ještě za života své sestry Doroty Rozhovské z Krucemburku. Přiznal ovšem, že po rozdělení peněz z pozůstalosti Zichem Kalákem získal 74 kop a 30 grošů míšeňských. Společně se Zichem a dalšími příbuznými nebožky žádá, aby nebyli nuceni peníze vrátit a ani nebyli vyšetřováni do příjezdu císaře do Čech, protože před ním chtějí svou kauzu osvětlit

39) NA v Praze, SM, inv. č. 140, č. k. 64, sign. A 60/8, sf.

40) Tamtéž, sf.

a dosáhnout potvrzení svých majetkových nároků. Řešení tohoto požadavku Václava Šípa, Zikmunda, Ondřeje a Evy Kalákových a Anny Smrkáčkové ponechává hejtman zcela na vůli úředníků v Praze.⁴¹⁾

Jan Smrkáček z Heřmanova Městce přiznal odehnání krav, ovcí, klisen a dalšího dobytka, ale až na husy a kačeny prý všechno hned po příslušném příkazu vrátil zpátky do dvora. Podle tvrzení jeho ženy Anny, sestry Evy a Zicha Kalákových, patří drůbež právě Evě, která jí poručila zvířata opatřovat. Jinak Anna Smrkáčková v podstatě potvrdila slova svého manžela. „*Když jiní brali*“, vzala si i Anna v síni jáhly, máslo a med. Všechno zanesla do statku Horáčkových, odkud to ale k její smůle vzal bratr Zikmund a nechal z viktualií vařit čeládce. Smůlu neměla jen v případech potravin, ale též hotovosti. Vzala sice podle svých slov něco málo bílých peněz v síni, ale jiní „*hrubou summu pobrali a já že jsem nic nevzala a plakala jsem*“. Jako by to nestačilo, Šíp v komoře vytáhl „*z lužie v nohách*“ další pytlík peněz. Jak dodává, slíbil sice své příbuzné, že se rozdělí, ale „*nedal mi nic*“. Tři dny po smrti nebožky Doroty Rozhovské nalezla Eva Kaláková „*v komoře, kde se jry mívali*“ také nějaké peníze a donesla je k Horáčkovi v Rozhovcích, kde si je schovala do truhly. Později tam společně sestry Eva a Anna chodily peníze počítat. Eva údajně naříkala a plakala „*div se za vrch nervalá*“, protože věděla o tom, že peněz bylo daleko více. Jednalo se údajně ponejvíce o tolary, půltolary a české groše, které však byly nejspíš velmi dlouho tezaurovány. Údajně neměly mít zřetelnou ražbu, byly rezavé a plesnivé. Evě ale Horáčkovi nějaké peníze vzali, a tak Eva požádala sestru Annu o jejich úschovu („*at' mi ostatku jich nepoberou*“). Anna je měla donést Zichovi a vyzvat jej, aby proti Horáčkovým zakročil a donutil je část peněz vrátit. Kolik přesně těch peněz bylo, však Anna nevěděla.⁴²⁾

Eva Kaláková slova své sestry potvrdila a doplnila. V komoře nalezla dva pytlíky peněz (jeden vyrobený z rezného plátna, druhý z rukávu pánské košile), které zanesla k Horáčkovým do statku a ukryla v truhle. Potom Horáčkovi „*truhlici vyloupali a peněz maličko nechali*“. Bratra Zikmunda požádala, aby to tak nenechal a stěžoval si na rozhovické sousedy pardu-bickému hejtmanovi.

Zikmund Kalák, hospodář na rozhovském statku paní Doroty, společně s Václavem Šípem z Třibřich (který to ale popíral) přijali ještě za života nebožky přibližně 240 kop míšeňských. Podle přání zesnulé z této sumy vydali 16 kop na nový kalich pro rozhovický kostel. Zbytek se rozdělil na

41) Tamtéž, sf.

42) NA v Praze, SM, inv. č. 140, č. k. 64, sign. A 60/8, sf.

tří části, přičemž Kalák přijal 2/3 pro sebe a svou sestru Evu. Část peněz rozpůjčoval, část měl v době vyšetřování kauzy ještě u sebe v hotovosti. Po Dorotině smrti našel hovězí měchýř plný peněz, který záhy vložil do klobouku a zakopal v komoře, ale „*ty peníze kdosi mi všechny vzal i s kloboukem*“. Postupem času objevoval různě po domě ukryté další nižší částky, z nichž něco vynaložil na šaty a jinak utratil. Odvedené koně a klisny sice vrátil do dvora zpátky, ale upozornil hejtmana na to, že mu zvířata odkázala nebožka teta. Dále si vzal chomouty, sedlo, „*peklhaub*“, ručnici a pancíř. Co se týče pláten, která jeho sestra Eva poslala společně s truhlami do Heřmanova Městce, jsou zapečetěna u Jelínkových. Upozornil hejtmana i na třetí truhlu s různým šatstvem a plátny. Tu měl do Heřmanova Městce dopravit pohůnek ze dvora, ale údajně jí po cestě ztratil.⁴³⁾

Jan Jelínek, heřmanoměstecký soused, přihnal ze dvora hřebce a později k němu „*bez mého povolení*“ Zich Kalák dohnal další koně a nechal dvě truhly s ložními šaty, plátny a cínovým nádobím. To vše u Jelínka doma zapečetili a později na základě příkazu hejtmana Adlspacha šacovali purkmistr a rada města Heřmanova Městce. Plátna a další věci, ošacované na 15 kop míšeňských, záhy doručil heřmanoměstecký primátor Jindřich Cohorna hejtmanu, který je měl v době sepisování zářijové zprávy komoře u sebe. O své vůli si Jelínek v komoře vzal z truhly „*deset malých peněz*“. Byl i svědkem toho, jak manželka Jana Smrkáčka z komory odnesla nějaké plátno. „*Těž jsem vzal růžky malý jelení. O těch nevím, mám-li je ještě či nemám. A více jsme já nevzal.*“ Zda chtěl heřmanoměstecký soused jelení paroží jako honosnou dekoraci do domu, popřípadě uvažoval o zpeněžení trofeje, se dnes už asi nedozvíme. Každopádně je zajímavé, co ho v Rozhovicích v osudném roce 1573 také zaujalo. Naopak Jelínkova žena Kateřina, sestra Zicha, Anny a Evy Kalákových, se ukázala být ve svých zájmech praktičtější než manžel, neboť kromě nějakého masa a obilí jí děvečky ze dvora pomohly naložit konvici mléka. Zich Kalák později dovezl do Heřmanova Městce ještě několik snopků konopí, které hospodyně Kateřina namočila.⁴⁴⁾

Srovnáme-li jména vyslychaných ze září 1573 se jmény lidí, kteří byli vyšetřováni již bezprostředně po smrti Doroty z Krucemburka v červnu, schází Jan Lech ze vsi Duban, jenž si přivlastnil hříbě. Nejspíše je obratem

43) NA v Praze, SM, inv. č. 140, č. k. 64, sign. A 60/8, sf. Je pozoruhodné, že o dalším z členů rodiny Kalákových, jímž byl Ondřej, se v protokolech o vyšetřování nic nedozvídáme. I v suplikách svých sourozenců se jeho jméno objevuje jen mezi podpisy. Je možné, že byl nezletilý.

44) Tamtéž, sf.

vrátil do dvora, a tak se od jeho dalších výsledků upustilo. Jinak se údaje pramenů o obviněných a vyslychaných z června (sestavování prvního inventáře rozhovického dvora) a září shodují.⁴⁵⁾

Interpretaci výpovědi zúčastněných poněkud znesnadňuje skutečnost, že se do dnešních dnů dochoval v podstatě pouze čistopis, nikoliv koncepty. Výpovědi tedy mohou být poněkud zkresleny a samozřejmě nemalou roli hraje také subjektivní stanovisko každého z vyšetřovaných, snažícího se svalit vinu na druhé a co nejvíce toho o té své zamlčet. I tak ale lze vysledovat značný zájem, který všichni zúčastnění projevovali o peníze. Do jisté míry je to snad pochopitelné, protože dvůr očividně skrýval značné částky porůznu poschovávané hotovosti. Ať už na peníze narazili Šíp, Eva nebo Zich Kalákovi, měli tendenci si je přivlastnit. Rozděleny byly dle výpovědi Zicha Kaláka jen peníze, jež jim dala ještě před smrtí paní Dorota. Úvahu o eminentním zájmu o hotovost potvrzuje i chování členů rodiny Horáčkovy, kteří o nikoliv malou část hotovosti Zicha a Evu připravili, přičemž v případě Petra Horáčka z Lánů vynaložili na vloupání se do komory docela velkou dávku fantazie. Konečně i sám hejtman Jiřík Adlspach věnoval nemalou energii snaze o objasnění „finančních toků“ mezi aktéry kauzy. Zajímavé jsou údaje o mincích, které byly ve dvore nalezeny. Soudě dle zmínek o jejich rezavosti a plenivosti se jednalo o staré ražby, jež majitelé dvora na dlouhou dobu tezaurovali. Značné částky, o nich je v záznamech řeč, svědčí o relativní zámožnosti Krucemburských.

Zájem byl projevován i o dobytek, některé zemědělské náčiní či viktualie. I to je pochopitelné, uvážíme-li původ a zdroj obživy Kalákových, Horáčkových nebo Šípa. Zastavme se ale u Zebíka z Rozhovic. Ten nejprve přiznal hejtmanovi, že nějaké věci ze dvora pobral, aby to vzápětí popřel. Při dalším dotazování zapřel především drobnější nářadí a obilí. Stejně tak záhadné zmizení poloviny kovaného vozu ze dvora Jana Horáčka vzbuzuje spíše pobavený úsměv. Ve všech případech se jedná o věci, které je možné poměrně snadno ukryt či prodat. Totéž platí i pro potraviny. Podle dikce zápisů si toho byl vyšetřující pardubický hejtman vědom a na objasnění osudů těchto věcí striktně netrval. Daleko více se zajímal o výše zmíněnou hotovost či plátna. A právě plátna, prádlo či cínové nádoby převzal do své „úschovy“ Jan Jelínek, což jistě není náhoda. Jelínek jako heřmanoměstecký soused pravděpodobně disponoval dostatečnými kontakty, aby zmíněné věci odprodal či jinak využil. Na rozdíl od Smrkáčka asi neměl při městě

45) Srov. NA v Praze, SM, inv. č. 140, č. k. 64, sign. A 60/8, sf.; dále též SM, inv. č. 2951, č. k. 1951, sign. R 51/2, fol. 4r–7r, 29r–33r.

větší hospodářství, a nemohl tedy využít zvířata nebo obilí (Kalák k němu přihnál jen koně).

Výpovědi ale poslouží i k objasnění jiné otázky – vybavenosti dvora. Již víme o sestavování inventářů dvora, počtech odehnaného dobytka, náradí, prutech polí a mandelích obilí (podrobněji viz přílohy). Zdá se, že v tomto ohledu se rozhovický dvůr příliš neodlišoval od podobných „lepších“ hospodářství náležejících ať už bohatým sedlákům nebo chudším příslušníkům nižší šlechty.⁴⁶⁾ Zmínky o komorách, ložním prádle, plátnech a šatech nasvědčují tomu, že se skutečně jednalo o dvorec relativně (ve srovnání s poddanskými nemovitostmi v okolí) zámožný a dobře vybavený. Vedle toho se uvádějí také zbraně. Kalák si přivlastnil ručnici, kyrys a přílbu. Je otázkou, zda bychom například ručnici v ostatních rozhovických dvorech našli, ale nejspíše nikoliv. Svým způsobem tedy ručnici, pancíř nebo třeba jelení paroží můžeme považovat za distinktivní znaky, odlišující Rozhovské z Krucemburka od ostatních poddaných a obyvatel Rozhovic. K nim měli obyvatelé svobodného dvora, jak vyplývá z výše zmíněných informací, jinak velmi blízko. A snad právě proto tyto neobvyklé a méně dostupné věci upoutaly pozornost Jelínka z Heřmanova Městce a Zicha Kaláka, který sice na dvoře hospodařil, ale jinak k nižší šlechtě samozřejmě nepatřil.

Na rozchvacování zařízení dvora a hotovosti se podíleli především příbuzní zesnulé držitelky ze selských rodin v okolních sídlech. Smrt příbuzné aktivizovala rodinné vazby. Jinými slovy každý žádal něco z dědictví po zesnulé. Rodinné vazby prostupovaly hranice panství a statků. Můžeme se tedy setkat s obyvateli vsí Rozhovice, Lány, Tříbřichy, výjimečně i Dubany, dále se sousedy z Heřmanova Městce. Tak Kalákovi byli potomky Dorotiny

46) K životnímu stylu nižší šlechty, inventářům podobných dvorů a poddanských statků, jakož i samotné zemědělské výrobě srov. BÍČEK, Z.: *Inventář valské tvrze z roku 1695*, Sborník prací východočeských archivů 2, 1972, s. 241–253; ČORNEJ, P.: *K otázce životního stylu nižší šlechty před Bílou horou*, Středočeský sborník historický 15, 1980, s. 125–142; HANZAL, J.: *Předbělohorské poddanské inventáře*, Český lid 50, 1963, č. 3, s. 169–174; HRUBÝ, F.: *Selské a panské inventáře v době předbělohorské*, ČČH 33, 1927, s. 21–59 a 263–306; MÍKA, A.: *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*, Praha 1960; PETRÁŇ, J.: *Zemědělské náradí poddaných v Čechách koncem 16. a na začátku 17. století*, Zápisky Katedry československých dějin a archivního studia 3, 1958, č. 3–4, s. 5–54; TLAPAK, J.: *Z předbělohorských inventářů českých velkostatků*, Vědecké práce Československé akademie zemědělských věd z dějin zemědělství a lesnictví 1959, s. 179–186 a řada dalších.

sestry Jany, manželky Jiřího Kaláka z Heřmanova Městce, Šíp byl její bratr, Smrkáček z Heřmanova Městce se stal manželem Anny Kalákové. Ačkoliv se jedná o sídla v relativně nevelké vzdálenosti, nelze překročení hranic statků podceňovat. Díky nim bylo totiž do vyšetřování celé kauzy zataženo velké množství lidí – purkmistr a rada Heřmanova Městce, Jiří Adlspach z Damsdorfu, Prokop Štítný ze Štítného, Burian Špetle z Janovic.

Chování pozůstalých a přátel zesnulé bylo podle mého soudu determinováno sociálním prostředím, z něhož většina z nich pocházela. Nejedná se snad ani tolik o pochopitelný zájem o zvířata a zemědělské nářadí, ale o zájem o hotovost. Té v selských gruntech nebylo zřejmě nazbyt. Například Jan Smrkáček z Heřmanova Městce odváděl na sv. Jiří přes 18 grošů českých a na sv. Havla asi 11 grošů a 5 denárů českých.⁴⁷⁾ Matěj Horáček (otec Jana, Vávry a Petra) nepatřil mezi nejbohatší rozhovické sedláky; na sv. Jiří a sv. Havla platil k roku 1560 1 kopu a 40 grošů úroků. Stejně tak Matěj Zebík (Žebík) platil v témž období sotva 46 grošů. V roce 1597 platil Jan Horáček v Rozhovicích pouze 16 grošů úroku na sv. Jiří a sv. Havla. Václav Šíp z Třebřich byl v rámci své komunity také spíše středně zámožný a odváděl dvakrát ročně 1 kopu a 7 grošů úroků. Petr Horáček z Lánů odváděl roku 1565 vrchnosti něco přes 50 grošů úroků.⁴⁸⁾ Pokud pocházeli aktéři celé kauzy z roku 1573 spíše ze středně a méně zámožných selských rodin, jejich zájem o náčiní (mohlo být velmi nákladné) a hlavně hotovost nepřekvapuje. Zejména Petr Horáček z Lánů vyvinul ve snaze získat co nejvíce prostředků nebyvalou iniciativu.

Sepisováním inventářů a sestavováním zpráv pro potřeby komorních úředníků „kauza Rozhovice“ zdaleka nekončila. Po alespoň částečném navrácení odcizených věcí byl v průběhu roku 1573 svobodný dvůr v Rozhovicích s živým i mrtvým inventářem za asi 523 kop míšeňských předán Jetřichu Mansteinovi z Pappenheimu. S tím se zpočátku nechtěli smířit Kalákoví a už vůbec nehodlali připustit, aby Manstein získal i „*svršky a nábytky*“ po nebožce Dorotě Krucemburské. Sepsali hned několik suplů panovníkovi, jejichž argumentace je v podstatě totožná. Především se shodují v tom, že od svého dětství po dlouhou dobu všichni bezplatně pomáhali Dorotě Rozhovské ve správě jejího dvora. Paní Dorota si Zicha a Evu Kalákovu velmi oblíbila a přislíbila jim odměnu v podobě odkazu po

47) VOREL, P.: *Urbář města a panství*, s. 265. Dále se v urbáři objevuje jméno Anny Kalákové (s. 266). Bohužel prozatím nelze tuto osobu ztotožnit s někým z účastníků kauzy.

48) Nejspíše se jedná o groše české, Chrudimsko a Nasavrcko IV, s. 356, 424 a 453.

smrti.⁴⁹⁾ Sami v jedné ze suplik přiznávají, že věci ze dvora vzali „z nedorozumění svého a rady nerozumné některých lidí“. Po Kalákových požadovala komora také vrácení hotovosti z odkazu Doroty Rozhovské. Ti si naopak stěžovali na velké závazky, jež díky tomu na sebe museli vzít, a na chudobu.⁵⁰⁾ Jakožto za „chudé sirotky“ se za Kalákovi přimlouval v září 1573 znovu sám Jiří Adlspach z Damsdorfu.⁵¹⁾ Pražští úředníci se k suplikantům zachovali poněkud macešsky; užili totiž obvyklé „taktiky“ a ponechávali věc zcela bez odpovědi (patrně ve snaze počkat, až se věc „vyřeší sama“ nebo toho Kalákovi sami zanechají).⁵²⁾ To vedlo pouze k opakování jejich žádostí a odkazování na předchozí prosby. Později dokonce obvinili Jetřicha Mansteina, jež podle nich podal císaři nepravdivé informace, aby dosáhl na rozhovický dvůr. Tím na nich páchal nespravedlnost a donutil je žít v bídě.⁵³⁾ Zajímavý nápad Václava Šípa z Třebřich, který společně s ostatními hodlal vyčkat příjezdu císaře do země a osobně mu své žádosti přednést, zůstal nejspíš bez jakéhokoliv ohlasu ze strany komory a dalších úřadů.

Jetřich Manstein z Pappenheimu se k suplikám druhé strany vyjádřil explicitně pouze jednou. Upozornil přitom pražské úředníky a hejtmana na to, že po Ondřejovi z Krucemburku a po jeho předčasně zesnulých synech neměl nikdo právo na dědictví. Suplikanti Kalákovi nepocházejí z rodu vладыků z Krucemburku a dokonce nejsou ani v patřičném (tj. šlechtic-kém) stavu. Mansteinův poukaz na nedostatečnou urozenost Kalákových je jediným případem, kdy je zmíněna nevhodná volba manželky panem Ondřejem z Krucemburka. Nakonec získal Manstein vše, včetně svršků po paní Dorotě. Jejím opatrovníkům nezbylo vůbec nic.⁵⁴⁾ Definitivně se ale pardubický forštmistr stal majitelem svobodného dvora v Rozhovicích až v roce 1575. V tomto roce nařídil Maxmilián II. Albrechtovi Bruknarovi z Brukštejna, královskému prokurátorovi, a Zdeňku z Vartenberka vložit do desk zemských Jetřichu Mansteinovi rozhovický dvůr.⁵⁵⁾ V témž roce Manstein prodal svobodný dvůr v Rozhovicích majiteli morašického statku Burianu Špetli z Janovic za 1500 zlatých.⁵⁶⁾

49) Srov. NA v Praze, SM, inv. č. 2951, č. k. 1951, sign. R 51/2, fol. 10r, 12r, 17r, 36r-v a 42r.

50) Tamtéž, fol. 10r.

51) Tamtéž, fol. 36r-v a 39r-v.

52) K tomuto postupu ŠOLLE, V.: *Konfirmace privilegií českých královských měst za prvních Habsburků ve světle ústředních archivních fondů*, in: MALÝ, K. (ed.): *Městské právo v Evropě*, Praha 1982, s. 143–150.

53) NA v Praze, SM, inv. č. 2951, č. k. 1951, sign. R 51/2, fol. 8r-v.

54) Tamtéž, fol. 29r-v.

55) NA v Praze, SM, inv. č. 2330, č. k. 1521, sign. M 150/1, sf.

56) Chrudimsko a Nasavrcko IV, s. 424.

Zikmund Kalák, jako zřejmě nejdůležitější postava celé kauzy, se v pramenech objevuje, či snad lépe míhá, i v pozdějších letech. V roce 1574 se na Jiříka Adlspacha z Damsdorfu jakožto hejtmana komorního panství Pardubice obrátili purkmistr a rada města Chrudimi se žádostí o propuštění Zikmunda Kaláka na chrudimské městské grunty do Kočí, kde si našel nevěstu. O žádosti blízkého královského věnného města hejtman zpravil úředníky v Praze a pravděpodobně je požádal o stanovisko k celé věci. Z Prahy mu bylo přikázáno, aby informoval Chrudimské, že „*Zikmund, syn nebožtíka Jiříka Kaláka z Městce Heřmanova, který se ve vsi Kočím k Anně Holubíkové přiveniti chce, však z rukojemství toho, na které pro peníze jež j[es]t nebožky Doroty Krucburské ve dvoře rozhovském k sobě přijal, dán jest, ať propuštěn není, až J[eho] M[ilost] Cís[aršská] strany té věci vůli svou nám otevřítí ráčí*“.⁵⁷⁾ Přípis české komory pardubického hejtmanu tedy potvrzuje slova Kalákových z jedné ze suplik, v níž si stěžují na své značné zatížení v důsledku vymáhání zcizených peněz po někdy Dorotě z Krucemburka. Zikmund Kalák nakonec přece jen dosáhl svého a na chrudimské městské grunty v Kočí se přestěhoval. Sice prozatím není možné říci, kdy přesně k tomu došlo, nicméně zmínka v chrudimské *Liber memorabilium* potvrzuje jeho přítomnost v Kočí pro rok 1585. Tento údaj jej však do nejlepšího světla ani zdaleka nestaví, spíše naopak. Chrudimským způsobil těžkou hlavu svým chováním v Heřmanově Městci, kam dost možná přijel za svými příbuznými, vůči jindřichohradeckému sousedu Václavu Pohůnkovi. „*Při času vopilém*“ totiž poddaného pánů z Hradce zranil tak vážně, že byl odsouzen ke značně vysoké pokutě 100 kop grošů míšeňských, přičemž ihned zaplatil 50 kop a roku 1587 složil dalších 32 kop míšeňských. Navíc musel nést i náklady na Pohůnkovu léčbu. Vyšší pokuty vedle vážnosti zranění mohla ovlivnit i skutečnost, že se za svého poddaného ústy regenta Štěpána Vratislava z Mitrovic přimlouvala i hradecká vrchnost.⁵⁸⁾ O ostatních účastnících „rozhovické kauzy“ se toho bohužel již mnoho nedozvídáme. Petr Horáček z Lánů, který svého syna spouštěl do komory dírou vyvrtnou do prken, zemřel někdy kolem roku 1603, kdy po něm jeho lánský dvůr přebírá syn.⁵⁹⁾ Jan Horáček z Rozhovic hospodařil na svém gruntě tamtéž ještě v roce 1597 a nejspíše se už aktérem

57) NA v Praze, SM, inv. č. 2643, č. k. 1643, P 70/5, sv. III, fol. 177r; k relativní „propustnosti“ panství a liberálnějšímu vydávání zhostných listů, MAUR, E.: *K demografickým aspektům*, s. 13.

58) SOkA Chrudim, AM Chrudim, Liber memorabilium, inv. č. 373, č. knihy 165, sign. A 1, fol. 54r-v.

59) Chrudimsko a Nasavrcko IV, s. 359.

žádné podobné události, jakou byla ta v roce 1573, nestal.⁶⁰⁾ Konečně Jiřík Adlspach z Damsdorfu vydržel na svém postě pardubického hejtmána ještě celá desetiletí. Odešel až na počátku 90. let 16. století. Jetřich Manstein z Pappenheimu, švagr pana hejtmána, působil i po roce 1573 (respektive 1575, kdy dvůr v Rozhovicích prodal) v úřadu pardubického forštmistra a z titulu této funkce byl nadřízeným 15 foršknechtů,⁶¹⁾ později se stal (podruhé) purkrabím na Kunětické Hoře.⁶²⁾

A samotné dějiště těchto událostí? Poplužní dvůr v Rozhovicích se po prodeji Jetřichem Mansteinem stal trvalou součástí moravského statku, s nímž počátkem 60. let 17. století vplynul do heřmanoměsteckého panství a zůstal v jeho rámci až do pozemkové reformy. Jakožto součást moravského statku nadále sloužil svému účelu – zemědělství. V roce 1597 je zmiňován jako dobře stavěný, patrový, s ratejnou, světnicemi a komorami. Nejspíše se i tomuto němému účastníku dařilo po roce 1573 docela dobře. Asi stejně jako ostatním ...

Události v Rozhovicích roku 1573 představují svým způsobem důsledky trestů po nezdařeném odboji českých stavů proti Ferdinandu I. Část vesnice, původně patřící purkmistru a radě královského věnného města Chrudimi, se stala po roce 1548 součástí moravského statku, zatímco poplužní dvůr zůstal i nadále v rukou Rozhovských z Krucemburka. Důležitější je ale účast majitele nedalekého Heřmanova Městce a někdejšího krajského hejtmána Zikmunda Anděla z Ronovce na událostech v Čechách před polovinou 16. století, protože mu panovník alodní držbu panství změnil v manství. V roce 1560 pak dochází k další závažné proměně majetkové struktury v regionu, neboť se Pardubice stávají majetkem císaře. Pro Zikmunda Anděla to zřejmě znamenalo, že po jeho smrti pozůstalé dcery o Heřmanův Městec přijdou a celé panství „spadne“ pod Pardubice. Po Andělově smrti roku 1571 k takovému vývoji skutečně došlo,⁶³⁾ čímž se potomci Jiříka Kaláka na stali poddanými Jeho Milosti Císařské. V Rozhovicích roku 1573 tedy díky událostem z let 1547, 1560 a 1571 vyšetřoval rozchvácení vybavení dvora Jiří Adlspach z Damsdorfu, a snad právě proto se materiály k této zájímavé události vůbec dochovaly.

60) Chrudimsko a Nasavrcko IV, s. 424.

61) NA v Praze, SM, inv. č. 2643, č. k. 1643, sign. P 70/5, sv. II, fol. 84r.

62) NA v Praze, SM, inv. č. 2643, č. k. 1643, sign. P 70/5, sv. III, fol. 427r-v.

63) O čemž VOREL, P.: *Urbář města a panství*, s. 246 a 257. Poukazuje i na nastíněné „perspektivy“ majetku Z. Anděla a jeho dcer.

Blízkost pardubického komorního panství po roce 1560 a připojení Heřmanova Městce roku 1571 znamenaly mnohé přímo pro samotné Rozhovice. Vezmeme-li v potaz obecně asi dosti značný zájem pardubických úředníků a majetkové zajištění v podobě držby nějakého dvora, bylo lze očekávat, že do jejich „hledáčku“ padnou i Rozhovice. K tomu skutečně došlo, neboť Jetřich Manstein se podle svých slov snažil o zisk expektance na rozhovický dvůr s dostatečným předstihem. Rovněž připsal české komory pardubickému hejtmanu, že „několik jich Jeho Milosti Císařské“ suplikuje, potvrzuje zájem o dvůr. Není divu. Vhodně položené Rozhovice skýtaly řadu výhod. Nebylo odsud daleko na pardubické panství ani na panství heřmanoměstecké, nedaleké věnné město Chrudim slibovalo určité obchodní příležitosti (zpeněžení přebytku hospodaření).⁶⁴ Ve dvoře trvale žila Dorota Rozhovská a Kalákovi, a byl tudíž jistě udržován (snad na rozdíl od dvorů ze supliky Martina Přeloučského). Majetková struktura Rozhovic byla ovšem i nadále dosti komplikovaná. Část patřila majitelům morašického statku, někteří poddaní (Kalákovi) císaři, ležel tu navíc i tolikrát zmiňovaný svobodný dvůr. Následek této situace byl dvojitý. Jednak měla z pochopitelných důvodů o dvůr zájem právě morašická vrchnost, která by jeho ziskem zaokrouhlila své državy. Pravděpodobně proto v roce 1575 po vkladu do zemských desk neměl Jetřich Manstein problém dvůr výhodně prodat. Otázkou zůstává, proč o něj předtím tolik usiloval. Snad je možné spekulovat a jeho záměru záhy dvůr prodat, čemuž by napovídala nápadná blízkost zápisu držby dvora do desk a následného prodeje. V neposlední řadě následkem roztržičnosti Rozhovic a jejich poddaných mezi různé majitele byly také „geografické“ rozměry celé kauzy. Někteří ze zúčastněných měli rodinné i správní vazby na poddané v Lánech, jiní na ty v Třebířích či v Heřmanově Městci. V konečném důsledku to je další důvod k zatažení dalších vrchností do vyšetřování.⁶⁵

64) Je samozřejmě problematické stanovit, nakolik bylo pro držitele dvora výhodné udržovat kontakty s městem, protože postupně docházelo spíše k úpadku vzájemných obchodních styků, a to v důsledku celkového oslabení hospodářského významu měst, k čemuž MAUR, E.: *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Studia historica 50, 2003, s. 29–37. Zůstává ale otázkou, jaká byla situace v případě „pouhého“ dvora a zda Manstein mohl zpeněžit produkty statku i jinde než v Chrudimi či Heřmanově Městci, např. v Pardubicích.

65) K problematice vzájemných kontaktů mezi poddanými a jejich odchodem z panství MAUR, E.: *K demografickým aspektům*, zejm. s. 13.

Chování zdejších obyvatel poněkud odporuje tradičnímu náhledu na venkovské obyvatelstvo raného novověku. Ve vztahu k vrchnosti si Rozhovčičtí a jejich příbuzní nepočínali jako poslušní poddaní, ale naopak neváhali si ve vlastním zájmu inventář dvora „rozebrat“, protože zejména Kalákovi považovali za své přirozené právo vzít si věci po nebožce paní Dorotě, které tak dlouho sloužili. V suplikách sice opakovaně zdůrazňují, že se dopustili svého jednání z nevědomosti, jedním dechem však stále požadují navrácení svršků a dalších drobností. Václav Šíp dokonce projevuje tolik sebevědomí, že chce celou kauzu osobně přednést panovníkovi. A pro zúčastněné nebylo ve vlastním zájmu problémem jednou přiznat odvezení nějakých věcí ze dvora, podruhé vše popřít a věci mezi tím dobře uschovat nebo prodat. Jistě nepřekvapuje, že se jednalo především o drobnější nářadí či hotovost. Kdo v pomyslné hře na „kočku a myš“ mezi poddanými na jedné straně a Burianem Špetlí, Prokopem Štítným a Jiříkem Adlspachem na straně druhé – lze-li to tak vůbec říci – zvítězil? Nejspíše poddaní. Vrátili pouze část odcizených věcí a jejich vrchnosti podle všeho neměly prostředky donutit je i k navrácení zbývajících inventáře. Paradoxně tedy nejhůře dopadli ti, kteří Dorotě Rozhovské z Krucemburka po léta posluhovali a pomáhali. Zvrat nezpůsobily ani přímluvy hejtmána Adlspacha. Splacení peněz po nich bylo komorou vyžadováno a s ohledem na osudy žádosti Zicha Kaláka o zhost z roku 1574 je zaplatit nejspíše skutečně museli. Tak svět oplácel ...

Události v Rozhovčicích roku 1573 mohou být prozatím považovány za pozoruhodnou epizodu v dějinách obce, nicméně zůstává otázkou dalšího výzkumu, ke kolika podobným událostem došlo v Čechách v průběhu 16. století.

Inventář svobodného dvora v Rozhovicích (počátek září 1573)
(sestaveno dle NA v Praze, SM, inv. č. 2951, č. k. 1591, sign. R 51/2,
fol. 30r-33r)

Položka	počet (ks)	cena (odhad, groše míšeňské)
Krav dojných	9	36 kop
Bejk	1	4 kopy
Volče na třetí léto	1	4 kopy
Volčat na druhé léto	2	4 kopy
Jalovice na druhé léto	2	4 kopy
Letošních jaloviček	2	2 kopy
Kůň plemenný ¹⁾	1	30 kop
Klisen dělných	5	75 kop
Hřebice tříletá ²⁾	1	26 kop
Hřebice letošní	2	20 kop
Ovec starých i mladých	24	12 kop
Sviní plemenných	2	3 kopy
Prasat ročních	6	4 kopy
Včel (tj. včelstev)	9	7 kop 30 grošů
Brus točítej	1	20 grošů
Rozpořice (?) okované staré	3	1 kopa
Vozů okovaných starých	2,5	15 kop
Brány s železnými hřebíky	3	1 kopa 30 grošů
Vůz kotčí nedobří	1	2 kopy
Řezačka s kosírem	1	1 kopa

Obilí

Druh	Množství v mandelích
Žito	3 kopy (180)
Pšenice	10 kop (600)
Ječmen	3 kopy (180)
Oves	40
Proso	20
Jeřice	7
Rýže	3
Celkem obilí 17 kop 10 mandelů	Cena celkem 257 kop 30 grošů míšeňských

1) „O tom zprávu dávají, že jest byl koupen za L β, ale podle mého zdání, poněvadž sešlý jt, byl by placený XXX β.“

2) „O tý zpráva, že by ji sobě Zich v témž dvoře vchoval a jeho že by býti měla.“

Luštěniny, pícniny

Druhy	Množství ve vozech
Hrách	27
Vikev	2
Celkem hrachu a vikve 29 vozů	Cena celkem 58 kop grošů míšeňských

„Toto jinde jest, co lidé k sobě byli přijali.“

U koho	položka	cena (odhad, v groších míšeňských)
Jan Zebík, Rozhovice	klisny (2 ks)	40 kop
Jan Zebík, Rozhovice	šle (10 ks) ³⁾	2 kopy
Jan Zebík, Rozhovice	chomouty (2 ks)	1 kopa
Jan Zebík, Rozhovice	uzdy řemenné (10 ks) ⁴⁾	1 kopa 40 grošů
Jan Zebík, Rozhovice	různé obilí a hrách (30 korců) ⁵⁾	30 kop
Jan Zebík, Rozhovice	brána s železnými hřebíky (1 ks)	30 grošů
Jan Zebík, Rozhovice	řezačka s kosířem (1 ks)	1 kopa
Jan Zebík, Rozhovice	sekery (3 ks) ⁶⁾	36 grošů
Jan Zebík, Rozhovice	vidle hnojné (6 ks) ⁷⁾	36 grošů
Jan Horáček, Rozhovice	půl vozu okovaného ⁸⁾	3 kopy

3) „*Toliko se zná ke dvou[m].*“

4) „*Toliko II, ty praví, že j[es]t zase dal.*“

5) „*Toliko se zná k X korců[m] a tím že se s Zichem rozdělil.*“

6) „*Těm odpírá.*“

7) „*Těž jim odpírá.*“

8) „*O tom správa (!) dána, že jest někdo ten půl vozu do dvora jeho přitáhl i také zase vzal, ale že neví kdo a kam se poděl. Peněz hotových, co j[es]t Eva Kaláková u něho schovala a jí z truhlice vzato, bylo jich dva pytlíky. Jí toliko vráceno 18 β míš. Strany těch peněz, aby co k sobě přijímati měl aneb truhlici vyloupati, též odpírá.*“

U koho	položka	cena (odhad, v groších míšeňských)
Vávra Horáček, Rozhovice	suma peněz ⁹⁾	50 kop
Václav Šíp, Třebřichy	klisna (1 ks)	20 kop
Jan Lech, Dubany	hřebička letošní (1 ks) ¹⁰⁾	5 kop
Jan Jelínek, Heřmanův Městec	peřin velkých (5 ks) a 4 polštáře	10 kop
Jan Jelínek, Heřmanův Městec	cínové nádobí	5 kop 15 grošů
Jan Jelínek, Heřmanův Městec	plátna (12 ks)	18 kop 22 grošů
Jan Jelínek, Heřmanův Městec	cejchy na peřiny (4 ks)	1 kopa 10 grošů
Jan Jelínek, Heřmanův Městec	ubrusy, ručníky, prostěradlo (8 ks)	1 kopa 46 grošů
Zich Kalák, Rozhovice a Václav Šíp, Třebřichy	hotovost od nebožky Doroty z Krucemburka ¹¹⁾	240 kop
Kostel v Rozhovcích	kalich	16 kop
Celkem 7 osob a institucí	-	Celkem 457 kop 55 grošů

9) „(...) on se toliko přiznává. Ten se k tomu zná, že jsou byly v holince, ale že neví, co j[es]t jich bylo. A ty že jemu Petr Horáček z Lánů, bratr jeho, vzal, o čem že jest mu Jan, syn jeho, pověděl, že j[es]t jeho votec dierou, kde prkna vyvrtal, vsadil, aby je vzal.“

10) „Praví, že j[es]t ji i s klisnou koupil.“

11) „O ty jsou se, jak sami správu (!) dávají, rozdělili po LXXIII^{III} β X gr. Zich dává správu (!), že jest k sobě dva díly přijal a třetí díl Václav Šíp. K tomu se zná, že j[es]t peníze za řadry nosil, ale žádných jiných než ty, které jim nebožka za živnosti dala.“

DER DIEBSTAHL DES VORWERKSINVENTARS IN ROZHovice DURCH DIE UNTERTANNEN IM JAHRE 1573

Nach dem Tode der Eigentümerinnen des Vorwerks in Rozhovice (Rozhowitz, etwa 7 Km westlich von Chrudim) im Jahre 1573 geschah eine interessante Begebenheit. Die Verwandten der verstorbenen Eigentümerinnen, die mit ihnen im Vorwerk lange Jahre lebten, stahlen gemeinsam mit den anderen Hörigen das Zubehör und das Bargeld. Inzwischen gewann der König Maximilian II. den Hof anhand des Heimfalls. Der König wurde bei der Ermittlung der Causa vom Pardubitzer Kammerhauptmann Georg Adlspace von Damsdorf suppliert. Die Hörigen, besonders die Angehörigen der Familie Kalak aus Heřmanův Městec (Herzman Miestetz, Hermannstadt), die mit der verstorbenen Eigentümerin Dorota Rozhovská von Krucemburk anverwandt gewesen sind, begründeten ihr Auftreten an Hand der Verwandtschaft mit ihr und der langjährigen Arbeit an den Gütern (diese Arbeit wurde niemals belohnt).

Die Zusammensetzung der Untersuchten argumentiert, dass verwandtschaftliche Bünde durch die Herrschafts- und Gutsgrenze führten, und der Ermittler Ritter Adlspace von Damsdorf musste die umliegenden Obrigkeiten um Hilfe bitten. Es ist wahrscheinlich, dass es zu der Entstehung dieser Causa und vor allem zu ihrer Erfassung im Quellenmaterial nicht kommen könnte, wenn die Teilnehmer des Aufstandes gegen Ferdinand I. im Jahre 1547 durch die Konfiskation nicht bestraft wären. Die Herrschaft Hermannstadt war kein Allod mehr und seit dem Jahre 1571 gehörte sie zu der Pardubitzer Kammerherrschaft (die Herrschaft Pardubitz kaufte Ferdinand I. für seinen Sohn im Jahre 1560). Darum wuchs das Interesse der Pardubitzer Kammerdiener am Rozhowitzer Vorwerk.